

HALK MUSİKİSİ*

-Radyo Konferansı-

◆ Dr. Turgut Günay

Değerli gençler,

Konumuz *Halk Musikisidir*. Radyolarımızın en çok dinleme ve dinleyici sağladığı yayın Halk Musikisidir. Çünkü *Halk Musikisi*, halkın kendi kendine yarattığı musiki, büyük halk kitlelerinin, milyonların öz musikisidir. Radyolarımızın Halk Musikisi yayınları değişik çeşitleri içinde başlıca şunlardır: (Bağlamalar ve onlara çoğu zaman kaval, mey gibi nefesli, darbuka, tef, kaşık ve parmak zili gibi vurmalı aletlerin katıldığı saz toplulukları eşliğinde yalnız (kadın), yalnız (erkek) veya (kadın-erkek) karışık, karma koro- ların yaptıkları yayınlar, saz çalan erkek sanatçıların hem çalma hem söyleme suretiyle yaptıkları yayın- lar, seans halinde solo Türküler, uzun havalar, koro yayını içinde Türküler ve uzun havalar, Karadeniz kemençesi, tulum zurna, davul zurna, mey, kabak, kemane, kemençe gibi aletlerin koro arasında veya yalnız başına yaptıkları solo yayınları, bölge sanatçısı adı verilen, yalnız kendi bölgelerinin musikilerini icra eden sanatçıların yaptıkları yayınlar. Âşık Veysel, Ali İzzet, Dursun Cevlânî, Daimî gibi âşıkların yayınları, solo bağlama veya bağlama ekipleri yayınları, örneğin (bağlama ekibinden oyun havaları veya zeybekler) gibi yayınlar Radyolarımızın belli başlı Halk Musikisi yayınlarını teşkil etmektedir.

Radyomuzda başlıca iki Halk Musikisi topluluğu, iki ayrı şefin yönetiminde faaliyette bulunmaktadır. Biri Neriman Altındağ Tüfekçi yönetimindeki (kadınlar korusu,) öbürü Ahmet Yamacı yönetimindeki (karma) korodur.

Halk Musikisi toplulukları ve sanatçıları her sabah muntazaman toplanıp çalışırlar, ders görürler, yeni parçalar seçerler veya eskileri tekrar ederler, o günün programını hazırlarlar. Dersler Neriman Tüfekçi ve Ahmet Yamacı tarafından idare edilir. Bant yayını veya canlı yayınlar için sanatkârlar çok önceden stüdyolara yerleşirler, repetisyon yapılır, her sanatkârın elinde, yuvarlak hesap bin kadar türküyü kap- sayan kalın Türkü kitapları vardır. Bu parçaların çoğu Ankara Devlet Konservatuvarı folklor arşivinden bir kısmı da özel surette elde edilmiştir. Yayınlar ve programlar Radyo Türk Musikisi Yayınları Mü- dürlüğü'nün Halk Musikisi yayınları tedvire memur Müdür Yardımcısı Neriman Tüfekçi tarafından düzenlenir. Aynı büro, dışardan vaki müracaatları, reklâm bantlarındaki musikiyi kontrol eder, uygun görürse, bant, yayına konulur, görmezse geri çevrilir. Dıştan yapılan yeni müracaatlar önce banda alınır, bu bantları bir uzman heyeti dinler, uygun görürse bant yayına alınır, görmezse reddolunur. Heyet bant- ta kimlerin söylediğini veya çaldığını bilmeden oylarını kullanır.

İstanbul Radyosu'nun Halk Musikisi yayınlarında muayyen ve kesin bir repertuara büyük sadakat gösterilir, onun dışına çıkılmaz, bestelenmiş türkülerin yayınlanmasına mani olunur. Radyomuzda bu konuda en çok önem verilen nokta repertuar ve üsluptur. Ne idiği belli olmayan ezgilerini bozuk üs- lupta söylenmiş türkülerin yayınlanmasına katiyen müsaade edilmez, bu hususta çok haklı olarak büyük titizlik gösterilir.

Halkın sesi, halktan gördüğü rağbet ve ilgiye lâyık bir kalitede halka sunulmak zorundadır. Bu reper- tuara sadakat, üslûba sadakat ve icrada mükemmeliyete riayet etmek suretiyle yapılabilir. Çok iyi biliriz ki Halk Musikisi, halk eğitiminin en güçlü araç ve yardımcılarından biri ve belki de birincisidir. Bu, yay- ınların eğitsel, gerçek artistik, estetik bir özellik ve nitelik taşımaya, seslerin güzelliğine, topluluklarda mükemmel, ideal bir icra disiplini sağlanmasına bağlıdır.

Ezgilerin metinlerine, sözlerine dikkat etmek, ezgilerin saf ve temiz bir üslupla icrasını sağlamak va- zifemizdir. (Halk, bu türkünün sözlerini böyle söylüyor) diye açık saçık bayağı sözleri, kıtaları halka, aynen, dinletemeyiz. (Bir Bursa 'Sekme'sindeki Al gel oğlan, oğlan da mor şişeyi, / Gaflet bastı a canım da yap döşeği) gibi mısralar dünyanın hiç bir tarafında halka dinletilemez. Sarhoş ifadesine ve üslubuna da radyoda yer veremeyiz, öte taraftan radyo folklor arşivi ve folklor incelemeleri merkezi de değildir. Folklor derlemelerinde halkın her dediği aynen kaydedilir, fakat radyo amatörleri onları olduğu gibi yayınlamaz.

Halk ezgilerini eğitsel, estetik yönden kontrolden geçirmek mutlaka lâzımdır. Yaratacağı hava, ruhu- muzda uyandıracağı etki, davet edeceği hayal ve hatıralar nezih, bedîi olmak zorundadır. Radyolar diye, halk para veriyor diye, nezahet ve güzellikten ari örnekleri halka sunarak, halkın zevkini bozmaya, hırpa- lamaya, ona kötü zevkler aşlamaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Bilindiği gibi musiki, en kuvvetli, hatıra ve hayali çağırıcı bir güce sahiptir.

* Merhumun terekesinden çıkan bu konferans metni Prof. Dr. Metin Özarslan tarafından yayına hazırlanmıştır.

Halk ezgisinin etkisi psikolojik yönden olumlu, eğitsel, nezih olmak zorundadır. Eğer bu gün durum yeter derecede memnuniyeti mucip değilse yavaş yavaş daha iyiye, daha bedîî olana doğru gitmek, halkın zevkini eğitmek, hiç olmazsa onu bozmamak durumundayız. Hele radyoyu piyasa ve içkili yerlerin pis havasından, üslûbundan masun tutmak hepimizin borcu olmak lâzımdır.

Bugün bütün dünya Halk Musikisine tasavvurlarımızın üstünde büyük önem vermekte, eğitim ondan büyük ölçüde faydalar sağlamaktadır. Beynelmilel eğitim konferanslarında folklor konuları mühim yer tutmaktadır. 1953'te Brüksel'de "Unesco" ile "Uluslararası Musiki Konseyi"nin sıkı işbirliği sonucunda düzenlenen "Gençlerin ve Yetişkinlerin Eğitiminde Musikinın Rolü ve Yeri" adını taşıyan beynelmilel konferansa 29 Unesco üyesi memleketten 84 resmî delege, ayrıca pedagog ve folklorcu olarak dünyanın her köşesinden 314 kişi katılmış, çeşitli konular arasında "Halk Musikisi" büyük yer almıştır. Uluslararası musiki konseyi başkanı Sir Stewart Wilson'un "Halk Musikisinin Eğitimdeki Rolü" konulu tebliği halk musikicilerinin göğsünü kabartacak, onları hayrete düşürecek ve sorumluluk duygusu ile onları çok düşündürecek bir nitelik taşımakta idi. Ben size Wilson'un ilgililerle yaptığı tavsiyelerden bazılarını nakledersen, Halk Musikisine ve onun psikolojik etkisine, eğitsel rolüne bütün dünyada nasıl büyüle bir önem verildiğini, fakat aynı zamanda, bahis konusu edilen Halk Musikisinin nasıl bir nitelik taşımak zorunda bulunduğunu hatırlatmış olacağım.

Aşağıdaki satırlar bu tebliğden seçilmiş kısımlardır:

"Halk Musikisi kültürü, gerek müzisyenlerin ve gerek müzisyen olmayan herkesin musiki eğitiminin, üzerine kurulması gereken bir temeldir. Bu yüzden geleneksel musikinın, eğitim ve öğretimin her derecesinde kullanılması teşvik edilmelidir. Öğretmenler kendi halk musikilerine ön plânda hâkim bir yer vermeleri şartı ile öğrencilerine çok çeşitli halk şarkıları öğretmeleri hususunda teşci olunmalıdırlar. Halk şarkıları çoğu zaman çocuklara bir musiki aleti eşliği elmadan söyletilmelidir. Saz eşliği gerektiğine karar verildiği zaman işe melodik ve folklorik çalgılar kullanılmalıdır. Gerçekte çoğu zaman halk şarkıları, onların özel karakteri ile uyuşmayan piyano eşliği ile bozulmaktadır. Çocukların musiki kültürleri daima Halk Musikisine dayanmak zorundadır. Konferans, halle ezgilerinin musiki derslerinde sınıflarda deşifraj ve kulak eğitimi temrinleri olarak kullanılmasını hararetle tavsiye eder, bunun yapılacağını ve bu usulün yayılacağını da kuvvetle ümit eder. Yabancı dil ve sosyal etütler kurlarında, diğer memleketlerin halk şarkılarına da geniş ölçüde yer verilmelidir. Halk şarkılarının seçimi ve takdimi ait bulunduğu bölgenin geleneklerine uygun olmalıdır. Öğretmen okulları idarecileri özel halk musikisi kurları tertiplemeli, müstakbel hocaların kuvvetli bir halk musikisi kültürü almalarını ve onlardan faydalanmalarını sağlamalıdır. Folklorik oyunlara da daha büyük önem vermelerini istemek yerinde olur. Musiki okulları müdürleri müzisyenlerin formasyonunda Halk Musikisinin oynadığı rolü ihtimamla incelemeğe davet edilmelidirler. Konferans, radyo servislerinden Halk Musikisi yayınlarını okul musikisi yayınları arasına da almalarını, bu yolda programlarını mümkün olduğu kadar geliştirmelerini tavsiye eder".

Sir Wilson'dan seçtiğimiz satırlar burada bitiyor. Aynı konferansın A komisyonunda alınan kararlar ve tavsiyeler arasında bir tanesi çok enteresandır, bu karar şudur: "İlkokulda gerçek eğitsel değerde otantik musiki folkloruna yer verilmelidir".

Adı geçen konferansa katılan Yugoslav delegesi Miodrag Vasilyeviç'in "Köy Okullarında Musiki Öğretimi" başlıklı tebliğinde yaptığı beş tavsiyeden beş ve altıncısı şunlardır: "Okullarda solfej öğretimine, majör, armonik minör ve birçok ulusların musiki folklorunda bulunmayan melodik minör gibi gamlarla değil, karakteristik yerli halk gamlarıyla başlamalı, öğrencileri millî musiki folklorundan başlatarak yavaş yavaş Avrupa sistemine götürmeli, önce kendi memleketlerinin sanat musikisi bestecilerinin eserlerini, sonra da yabancı memleketlerin bestecilerinin eserlerini tanımalı, bu aynı zamanda bilinenden bilinmeyene -malûmdan meçhule- gitmekten ibaret didaktik prensiptir de".

Tanınmış Fransız bestecisi Roger Ducasse 1938 Prag uluslararası musiki eğitimi konferansında şunları söylemiştir: "Halk, musikisinden tedricen sanat musikisi denilen musikiye gideceğiz".

İspanyali Enric Enaud de "Artistik zevkin eğitime gelince, yerli Halk Musikisinden hareket etmek lâzımdır. Çocuğu ancak bundan sonra bütün devirlerin büyük üstatlarının eserleriyle temasa getirmelidir" demiştir.

Nasıl ki botanik ve coğrafyada önce oturulan memleketin: nebatları ve haritası inceleniyor sonra yabancı memleketlere geçiliyorsa müzikte de önce kendi memleketimizin havaları ile başlamalı sonra: yavaş yavaş komşu, memleketlerin müziği ile temasa geçilmeli. Bu yakından: uzağa gitmek, didaktik bir usuldür de.

Halk musikisinin Avrupa, Amerika, bütün eğitim dünyasında aldığı itibar ve değere ait saatlerce sözler söylenebilir. Bir bu tavsiyeleri düşünün yani büyük bir estetik ve millî, eğitime, temel olacak, bir Halk Musikisi tasavvur edin, sonra bir de piyasa ile içkili; yerlerin bozuk, pis ağızlarıyla okunan zavallı musikiyi düşünün, biz böyle bir musikiyi hiçbir zaman hiçbir eğitime araç, kılamayacağımız gibi onu yayınlamayız da. Öyle bir Halk Musikisi düzeni kurmak, öyle bir Halk Musikisi yayını yapmak zorundayız ki gerçekten böyle bir eğitime temel ve araç olabilsin, böyle gerçek ve değerli bir itibar kazanabilsin.

Halk Musikisi konusunda buraya kadar söylediğimiz şeylerle, bu musikinin eğitsel yönden nasıl bir nitelik taşıması gerektiğini anlatmaya çalıştık. Eğlence yayınlarını da gerekli kontrolden geçirmek, eğlencelerimizi de nazik yapmak durumundayız. Bir Bursa ‘Sekmesi’nde geçen “Al gel oğlan oğlan da mor şişeyi / Gaflet bastı a canım da yap döşegi” sözleri, halk bunu böyle söylemiştir diye aynen halka veremeyiz, folklor etütlerinde onlar olduğu gibi kayda geçer, fakat mikrofonda yayınlanamaz. Tekrar edelim, radyo folklor etüt merkezi değildir. Saintyives’in “Folklorun mahrem odası” adını verdiği bu kabil sözler ancak folklorik inceleme notları arasında yer alır. Zinhar yayınlanmaz. Efelik taslar gibi sarhoş ağız ve üslubu ile ancak sarhoşları ve aşağı zevkleri tatmin eden şeyler de yayınlanamaz.

Konuşmamın başından beri belirtmek istediğim şey, Halk Musikisinin mümkün olduğu kadar otantik olarak icrası gerektiğini hatırlatmaktır. “Yurttan Sesler” veya “Yurdun Sesi” adını taşıyan yayınlar gerçekten, sazı ve sözünü yurdun temiz sesi olmak zorundadır. Benim veya sizin bestelediğimiz türkü, benim veya sizin türkümüz olur fakat yurdun türküsü ve sesi olamaz, çünkü yurdun, halkın sazı değildir. Biz Türk halkının Türk halk dehâsının yarattığı kutsal ve geleneksel mahsulleri yayınlamak durumundayız. Bu yayın bunun için kurulmuştur. Yani radyolarımız “Yurdun Sesi” veya “Yurttan Sesler” başlığı altında ancak folklorik değer ve nitelikte ezgileri, saf sözleri ve asıl üslubu ile yayınlamak mecburiyetindedir.

Halk musikisinden faydalanarak onun ezgilerini malzeme ve tem olarak kullanmak suretiyle çalışmalar yapmak, eserler meydana getirmek konusu ayrı, yeni, başka bir konudur. Halk ezgilerinden korolar, piyano veya başka saz eserleri tertiplemek, çoksesli halk musikisi eserleri meydana getirmek veya Halk Musikisinden mülhem eserler yaratmak başka bir konudur ki yukarıda adı geçen konferansın bu konuda da birçok temenni ve tavsiyeleri olmuştur.

Konferans bu konuda: “Plâk âmillerinden ısrarla temenni ederiz ki onlar daha büyük ölçüde otantik plâklar imal etsinler” dedikten sonra, “Bestecilerden de öğrenciler ve yetişenler için Halk Musikisinden mülhem eserler, korolar, folklorik operalar, enstrümantal topluluklar için folklorik eserler bestelemelerini istemek uygun olur...” görüşü ileri sürülmüştür.

Görülüyor ki “Otantik Halk Musikisi” konusundan ayrı olan ve “Sanat Musikisi” adını verdiğimiz kadroya giren konularda da Halk Musikisinden faydalanmak, ondan mülhem olarak eserler yaratmak eğitim yönünden doğru ve faydalı görülmektedir. Uzun söze ne hacet... 19. yüzyılda doğmuş bütün millî beste okulları hep Halk Musikisine dayanarak doğmamışlar mı? Rusya’da Glinka, Polonya’da Monyuşko, Bohemya’da Smetana, Macaristan’da Erkel Ferenc hep Halk Musikisine dayanarak Halk Musikisinden mülhem olarak besteledikleri operalarla memleketlerinde millî beste okullarını açmışlardır. Glinka’nın “Çar için Hayat”, Monyuşko’nun “Halka”, Smetana’nın “Satılmış Nişanlı”, Erkel Ferenc’in “Hunyadi Laszlo” adlı operaları bu memleketlerde Halk Musikisi sayesinde millî okulların kurulmasını sağlamıştır. Dünyanın her tarafında Halk Musikisi ezgileri armonilenmekte, ondan koro eserleri, opera, senfonik şiir, süit, hatta senfoniler yazılmaktadır. Bu, Halk Musikisinin millî beste okulları yaratmada oynadığı büyük rolü göstermektedir. (Türkiye’de de durum böyle olmuş ve olmaktadır. Cemal Reşid Rey, Ferit Alnar, Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin, Necil Kâzım Akses, Bülent Tarcan ve diğerleri Türk Halk Musikisine dayanarak, ondan mülhem olarak birçok eserler yaratmışlar, korolar için birçok armonizasyonlar yapmışlardır).

Halk Musikisinin bir başka rolü de birçok memleketlerde okul kulak eğitimi metotlarının yaratılmasında etki yapmış, yardımcı olmuş olmasıdır. Birçok memleketlerde, özellikle Çekoslovakya, Romanya, Macaristan gibi memleketlerde okul müzik metotları Halk Musikisine dayanarak, ondan malzeme alarak yaratılmış bulunmaktadır. Bizde de son yıllarda bu hareket baş göstermiş, hatta ilkokullarda müzik müfredat programları ona göre düzenlenmiş, kılavuz kitapları yazdırılmıştır. Bunda çocuk folklorundan da çok faydalanılmıştır. Bu yolda ilkönce rahmetli Muzaffer Sarısözen bir deneme yapmış, sonra Ziya Aydıntan, Saip Egüz ve Veysel Arseven gibi öğretmenler bu yolda kitaplar yazmışlardır. Bu, Halk Musikisinin ve çocuk musiki folklorunun öğretim ve eğitime sağladığı faydalardır.

Halk Musikisine ait derlemeler Halk Musikisinin ilmini tedvine yarayan malzemeyi de sağlar. Bu sayede o memleketin Halk Musikisini bütün dünya tanımış olur. .

Türk Halk Musikisinin har yönden niteliğini gösteren yayınları bütün dünya beklemekte, mukayese metotlarıyla yapılacak çalışmaları, alınacak sonuçları gözlemektedir. Dünyanın en büyük folklorcusu, sayılı büyük bestecilerden biri olan Bela Bartok 1936'da Güney Anadolu'da yaptığı derleme ve inceleme sonunda bulduğu bazı ezgi tiplerinin Macar ezgileriyle olan yakınlığını ve benzerliğini ortaya koymuş, Güney Türkmenlerinin kullandıkları "Eğit" adlı arşeli âletin Macar "Hegedü"sü ile olan benzerliğini yakınlığını belirtmiş, sonuç olarak Türklerle Macarların aynı orta Asya menşinden geldiklerini hatırlatmıştır. Hatay ili merkezi Antakya'nın folklor yönünden bir orta Anadolu şehri ve örneğin bir Çankırı ile farkı olmadığı görülmüştür. Folklor, arkeoloji ile de yakından münasebetlidir. Kargamış dolaylarında yapılan kazılarda çıkan kabartmalar üzerinde çifte püskülleri sarkan Eti bağlamalarını görüyoruz.

Bunlar bugünkü Anadolu Türk bağlamalarının aynıdır. Avar mezarlarından çıkan kemik çifteler, Anadolu çiftelerinin aynıdır. Alacahöyük kazılarında çıkan eski bronz çağı güneş kursu ve üzerindeki gamalı haç, bir İzmir mezarlığında bulunan Osmanlı devri mezar taşı üzerindeki şemse ile ortasındaki çengelli haça ne kadar benzer. Çifte başlı Eti kartalı arması, Konya'da iç kaledeki çifte başlı eski Selçuk kartalının aynıdır. Bunlar eski medeniyetlerin bugünkü maddî kültürde devamını gösteren belgelerdir. Folklor ve Etnografya konuları birçok gerçeklerin aydınlanmasına yaramaktadır.

Çalışmalar arasında çocuk folkloruna da önem vermek, çocuk ezgilerini de derlemek lâzımdır. Saf-ranbolu dolaylarının "Gode gode" sözleriyle başlayan yağmur duası ile Azerbaycan çocuklarının "Kodu kodu" sözleriyle başlayan güneş duası ezgileri Sayın Caferoğlu'nun Türklük dergisinde verdiği bilgiye göre: "Anadolu ve Azerbaycan Çocuk Folklorunda Şamanizm Bakiyesi"ni gösteren belgelerdir. Bunlar folklor incelemelerinin bilim dünyasına kazandırdığı ufuk açan çok değerli bilgilerdir.

Halk Musikisi konusunda sizlere daha ne söyleyeyim? Halk Türküsü söylemenin, Halk oyunu oynamanın millî eğitim üzerindeki etkisi hepinizce malûmdur. Onun üzerinde durmayacağım. Seçme Halk Türküleri ve oyun musikilerinin kitaplar halinde basılıp yayınlanmasını, otantik olarak plâklara alınmasını bir daha dilerim.

Türk Halk Musikisi çok orijinal ve çok zengin bir musikidir. Modal-metrik yönden olduğu kadar, yapı ve form bakımından da büyük özellik ve güzellik taşımaktadır. Zengin ve çeşitli aletlere maliktir. Diğer taraftan, vokal halk musikisinin terennüm etmediği konu yok gibidir. En basit konu ve olaylardan en büyük, en yükseklerine kadar her şey Türk Halk Musikisinin terennüm alanına girmiş bulunmaktadır.

Halkımız, bıraktığımız ülkeler arkasından samimi olarak acınmış, ağlamış büyük kahramanları, tabiat güzelliğini terennüm etmiştir. Estergon, Budin, Belgrad, Selanik, Cezayir gibi memleketler, Köroğlu, Genç Osman, Murad Reis, Gazi Osman Paşa, Kozanoğlu, Yürük Ali Efe gibi kahramanlar, bütün büyük dağlar, Maçın Dağı, Yıldız Dağı, Binbuğalar, Erciyesler, Bulgar Dağları, Çiçekler, Kırat, Bozkurt, Durnalar... Aşiret kavgaları, iskân olayları, her şey her şey Türk Halk Musikisinin çeşitli kırık ve uzun havaları için terennüm konusu olmuştur. Bunlar arasında ahlâk ve insanlık dersi veren, felsefe, hikmet, terennüm edenler de mevcuttur. Şimdi size önce Pir Sultan'a izafe edilen "Nasihat" adlı bir deme okuyacağım:

*Dinle sana bir nasihat edeyim
Hatırdan gönülden geçici olma
Yiğidin başına bir hal gelirse
Onu yâd ellere açıcı olma... ilh.*

Şimdi de merhum Sarısözen'le beraber Binboğalarda Yolak köyü Afşarlarından aldığımız "Huma Kuşu" adlı ezginin sözlerini sunuyorum:

*Gökte uçan Huma kuşu
Ne bilir dalın kıymatın
Kargayı kondurman dala
Ne bilir gülün kıymatın... ilh.*

Görülüyor ki, Türk halkı muazzam bir sosyal fonksiyona sahip halk ruhunun ses hâlinde aynası ve ifadesi olan büyük bir sanat yaratmıştır. Gerçekten millî dehâ, Ziya Gökalp'in de dediği gibi halktadır.

Türk Halk Musikisi dehâsının muazzam eseridir. Onun önünde ne kadar saygı ile eğilsek ve onunla ne kadar övünsek yeridir. Bütün bunlar, bizleri radyolarımızda Türk Halk Musikisine ciddî bir önem vermemizi icap ettirmektedir. Adsız kahramanların yarattıkları bu halka ait yayınları ve işleri kutsal bir görev saymak doğru olur kanısındayız.